

gostovanjsko predavanje

UTRKA U ATOMSKOM NAORUŽANJU S GLEDIŠTA KRŠĆANSKE ETIKE*

Sveuč. prof. Valentin ZSIFKOVITS, Graz

I. Uvodna napomena

Mnogi razdori u povijesti kršćanstva, uključujući i tužna poglavlja vjerskih odnosno konfesionalnih ratova, podsjećaju nas na činjenicu kako postoji mnogo različitih pa čak i suprotnih shvaćanja o stvarnom sadržaju pojma "kršćanski". Zbog toga su također mogući i, u najmanju ruku, različiti naglasci i različite nijanse kada se odgovara na naslov ovog predavanja: "Utrka u atomskom naoružanju s gledišta kršćanske etike". Ponuđeni odgovori morat će, prema tome, voditi računa iz koje se kršćanske crkve, iz koje se unutarcrkvene grupe ili sekte uspostavlja to gledište. U vremenskom okviru koji nam danas stoji na raspolaganju neće biti moguće predstaviti pozicije svih kršćanskih crkava, sekti i grupa. Mi ćemo ovdje pokušati našu temu raspraviti iz katoličke vizure, i to vodeći posebnu brigu o mirotvornim dokumentima Katoličke Crkve, nadasve o Pastoralnoj konstituciji Drugoga vatikanskog sabora "Gaudium et spes" iz 1965, o dokumentu Papinske komisije "Justitia et pax" "Sveta Stolica i razoružanje" iz 1976, o pastirskom pismu biskupa Savezne Republike Njemačke "Pravednost stvara mir" iz travnja 1983, a onda posebno o pastirskom pismu biskupâ Sjedinjenih Američkih Država na temu "Izazov mira – Božje obećanje i naš odgovor" iz svibnja 1983, i, konačno, o dokumentu Francuske biskupske konferencije pod naslovom "Osvajanje mira" iz studenoga 1983.

II. Temelji prosuđivanja mira i rata

Ako zajedno s K. Rahnerom teologiju shvaćamo kao "misaono i metodički vođeno osvjetljavanje i otkrivanje vjerom obuhvaćene i prihvaćene Božje objave"¹, te ako s tim u vezi kršćansku etiku shvaćamo iz tako mišljene objave izgrađenim naukom o ispravnom djelovanju, onda će nam biti jasno da je za našu temu orijentacija Biblije od izuzetnog značenja, pri čemu je u isto vrijeme

¹ K. RAHNER, *Theologie*, u: *Sacramentum Mundi*, uredio K. Rahner i drugi, sv. 4, Freiburg/Br, 1969, st. 861 sl.

potrebno naglasiti da Biblija, kao prigodni pisani izraz življene i osmišljene vjere Izraela kao nagovještaj Isusova spasenjskog djela u prvobitnoj zajednici, ne može biti tretirana kao priručnik etike u kojem će se naći sistematski predani i svestrano primjereni odgovori na sva konkretna čudoredna pitanja, ako već ne za sva vremena, a ono barem za ono vrijeme u kojem je ona nastajala. Još više od toga, za odgovore na ta pitanja kako ih naša tema postavlja, uz utemeljenja u Bibliji, bit će potrebno i razumsko promišljanje o stvarnom smislu pojma mira, što će nas još više približiti konkretizaciji polazišta.

II. 1. Stavovi o temi utemeljeni u Bibliji

Sažeto u točkama, moguće nam je utvrditi sljedeće:

1. Mir je središnja točka biblijske poruke o dolasku kraljevstva Božjeg kao kraljevstva pravednosti, ljubavi i mira. Pritom je mir, kako je iskazan u Bibliji, obuhvatniji nego mir o kojem se u današnje vrijeme općenito govori i za koji smo s pravom zabrinuti. Mir, prema Bibliji, jest stanje nepovredivosti ili stanje nanovo uspostavljenog reda zasnovanog u Bogu što se odnosi na pojedinca, na odnos među ljudima, kao i na ponašanje naroda i na stanje cijeloga svijeta.

2. Iako je politički mir samo jedna strana onoga što Biblija naziva "mirom", on je ipak najuže povezan s tom idejom. Taj politički mir je dar Božji i on je zadatak čovjekov: konačni i potpuni mir, naravno, i nije moguće ostvariti u iskustvenom svijetu povijesti, već će on biti ostvaren voljom Božjom tek u završnom činu povijesti svijeta.

3. Rat s prijetnjom nuklearne smrti može se nazvati najvećom općom nevoljom cjelokupnoga svjetskog društva. Za kršćane, sa stajališta Biblije, postoji osim toga još jedna veća nevolja: gubitak zajedništva, a time i mira s Bogom. Iz toga, naravno, ne slijedi da je rat bezazlen, štoviše, iz toga slijedi nužan poziv da na promicanju mira moramo sudjelovati s najvećim mogućim naporima kao "suradnici Božji" (1 Kor 3,9), i da u ispunjenju kraljevstva nebeskog moramo sudjelovati tako da pridamo osobni doprinos kojim ćemo pomoći obnavljanje i ostvarivanje zemaljskog mira. Ovaj je zadatak nužan osobito zbog toga jer moralni problem o kojem je kod atomskog rata riječ simbolizira grijeh u svom krajnjem obliku, kako je uostalom i izraženo u pastirskom pismu² američkih biskupa koji kažu: "Svako grešno djelo jest konfrontacija bića sa svojim Stvoriteljem. Današnji potencijal atomskih sila ugrožava čovjeka i civilizaciju koju smo mi postupno izgradili, a time ugrožava i Stvoritelj ev red."³

4. To se također, u Novom zavjetu, u svojoj ispravnosti izrazito priznaje u zabrani ubojstva (Izl 20,13; Pnz 5,17; Mk 10,19; Rim 13,9), koje se obično iskazuje kao "Ne ubij", što bi prema hebrejskom izvorniku bilo bolje

² *Pastoralbrief der Katholischen Bischofskonferenz der USA über Krieg und Frieden: Die Herausforderung des Friedens – Gottes Verheissung und unsere Antwort*, u: *Bischöfe zum Frieden*, priredio Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn, 1983 (Stimmen der Weltkirche 19), 5–129, 55.

³ Ondje, 55.

prevesti sa "Ne umori", i što potvrđuje da je to "ne" nasilju i "da" nenasilju, "da" odvažnoj ljubavi koja ne želi nasilje, da je to središnji zahtjev novoza- vjetne poruke, zahtjev koji je kroz povijest kršćanstva, od prarckve pa do da- nas, uvijek iznova davao kršćanima povoda da se odlučuju na radikalni i apso- lutni pacifizam, a protiv svake vrste ubijanja. Većina kršćana i službena Crkva do danas su, pozivajući se osobito na cjelokupni kontekst Biblije i na načelo obveze manjeg zla, razumijevali biblijsku zabranu nasilja i ubojstva kao impe- rativ za najveće moguće smanjivanje nasilja i ubijanja, a što znači da su prihva- ćali opravdanom primjenu nasilja isključivo ako bi se time spriječilo i otklonilo koje veće nasilje ili još veće zlo.

5. Pravednost, koja predstavlja temeljni element mira, mora, prema Isuso- voj riječi, biti kod kršćana potpunija nego kod književnika i farizeja (Mt 5,20). Takva pravednost najuže je povezana s ljubavlju prema bližnjem (1 Iv 3,10; Mt 5,21 i dalje). Ova ljubav utemeljena u vjeri u Boga, ova ljubav prema Bogu i prema ljudima, predstavlja osnovu biblijske poruke. Sa stajališta pravednosti i ljubavi, mir se tao pokazuje kao temeljni zahtjev Biblije, prije svega Novoga zavjeta. Takva pravednost i ljubav pokazuju se u svojoj važnosti osobito danas, u vezi s očiglednom prijetnjom nuklearnog nasilja prema svemu živom, pojavljuju se kao nužan i primjetljiv lijek s kojim se takvo nasilje može iskori- jeniti sa zemaljskog tla.

6. Kao što pokazuje povijest kršćanske Crkve, grupa i pojedinaca, između kršćana postoje i među njima su zamislive različite etike mira i rata, i različiti zaključci utemeljeni na Bibliji, što je sve očito povezano s različitim tumače- njima Biblije i njezinih dijelova, a što je opet u vezi s različitim rezultatima stručnjaka o konkretizaciji biblijskih tekstova.

II. 2. Takozvano učenje o pravednom ratu ili bolje formulirano: učenje o pravednoj obrani.

Drugo temeljno razmišljanje u vezi s odgovorom na našu temu jest tako- zvano učenje o pravednom ratu koje je izravno spomenuto, i kao napredno pozdravljeno u američkom pastirskom pismu. Drugi vatikanski sabor, koji je osudio opći totalni rat kao zločin protiv Boga i protiv čovjeka (GS 80) i koji je svaki rat na svijetu označio kao zlo koje sa svijeta mora biti ukonjeno (GS 82), ni na jednom mjestu na spominje pojam "pravednoga rata", nego ovu stvar isprepliće s crkvenim učenjem "pravednoga rata" kada kaže da se nekoj vladi ne može osporiti pravo na moralno dozvoljenu vojnu obranu onda kada su sve mogućnosti miroljubivog puta iscrpljene. Ovakvo učenje o "pravednom ratu", koje se danas u biti još brani unutar Katoličke Crkve, ne smije se zami- jeniti s više ili manje sekulariziranom varijantom ovoga učenja tijekom povije- sti. Učenje o pravednom ratu u katoličkoj etici iskazuje ukratko sljedeće:

Rat je opravdan samo pod sljedećim uvjetima:

1. Kad ga vode ovlašteni autoriteti.

2. Kad je riječ o pravednom razlogu koji se očituje u vezi s obranom od velike, stvarne i neizbježne opasnosti, to jest "kad se rat vodi da bi se zaštitili

nevini životi, očuvali dostojni uvjeti za čovjekovo življenje i osigurala ljudska prava".⁴

3. Kad se čuvaju temeljna načela usporedne pravednosti. Ovo fundamentalno načelo iskazuje da "nijedna država ne treba smatrati da je 'apsolutna pravednost' samo na njezinoj strani. U jednom sukobu treba svaka strana priznati granice vlastitih 'pravednih razloga' i u vezi s time postojeće zahtjeve upotrijebiti samo u vezi s ograničenim sredstvima koji joj trebaju za dolazak do cilja." Komparativna, usporedna pravednost treba sama po sebi "relativizirati apsolutni zahtjev i primjenu nasilja i u pravednom obračunavanju izgladiti sukob".^{4a}

4. Kad se rat vodi s dobrim namjerama da bi se poduprla dobro, spriječilo zlo uvela čudoredna i pravedna prava. K tomu također pripada i situacija u kojoj se "teži za mirom i pomirenjem" i u kojoj se traži način da se izbjegnu "nepotrebna razaranja" i kad se ne postavljaju nemogući zahtjevi (naprimjer, bezuvjetna kapitulacija).^{4b}

5. Kad se rat koristi kao ultima ratio, kao posljednje sredstvo, pošto su zakazala sva blaža sredstva koja su uzeta u obzir.

6. Kad postoje izgledi za uspjeh.

7. Kad se ratom u cjelini neće povećati zlo, a što opet iznad svega znači da će se načelo proporcionalnosti snaga moći sačuvati, tako da su šteta i troškovi rata u primjerenom odnosu prema dobru koje se čovjek nada dosegnuti u trenutku kada se prihvaća oružja.

Ovi se etički uvjeti upravo danas moraju čvrsto shvatiti, jer "ius ad bellum" u sebi uključuje dva posebno istaknuta etička imperativa što ih sadržava "ius in bello": to su načelo proporcionalnosti i načelo razlikovanje između pučanstva koje je uključeno u ratne operacije i pučanstva koje u ratne operacije nije uključeno, dakle načelo povezano sa zabranom napada na neborbene i nevojničke ciljeve.

Ne ulazeći ovdje detaljnije u raspravu o povijesti problema i pojedinačnom učenju o bellum iustum, bit će ipak potrebno iznijeti nekoliko napomena važnih za našu temu koje ćemo pridodati onome što smo već prethodno rekli:

1. Raspravljanje o pravednom ratu nije sretno! Pravednost je atribut koji se povezuje s osobama, dok se stvarima ne može ni pripisati niti osporiti. Iza učenja o bellum iustum stoji dakle pitanje što čovjek, koji stoji pred ulaskom u rat, treba učiniti da bi ostao pravedan. Riječ je dakle o tome da čovjek ostane pravedan, to jest da bude pravedan, a ne o tome da rat, koji je posve sigurno i nedvojbeno veliko zlo, pa zato jedna od najgorih stvari, dobije atribut pravednosti koji mu čovjek nikako ne bi smio priznati.

2. Od drugoga svjetskog rata i od izjava Pija XII. na temu bellum iustum, jasno je da u svakom slučaju tu nikada ne može biti riječ o napadačkom ratu. Zbog ovoga i zbog već iznesena razloga trebat će, vjerojatno, govoriti o čudorednoj opravdanosti obrane namjesto o pravednosti rata i pritom razvidjeti da

⁴ Pastoralbrief der Katholischen Bischofskonferenz der USA, 45.

^{4a} Ondje, 46.

^{4b} Ondje, 46.

li i pod kakvim uvjetima mogu biti dopustivi oblici ratova i nadasve kojih ratova.

3. Ako se uvjeti pravednog rata promatraju izbluže, to jest iz datosti moderne ratne i vojne tehnike te s opasnošću od eskalacije svakog rata u nuklearnu katastrofu s masovnim uništenjima, razaranjima i oštećenjima civilnog stanovništva i civilnih objekata i, dakle, razaranjem zemlje uopće, tada se postavlja pitanje koliko se još u jednom ratu, osobito u atomskom ratu, može uvažiti načelo pravednog rata, posebno načelo proporcionalnosti i razlikovanja u borbe uključenih i neuključenih ljudi. Što se tiče načela proporcionalnosti snaga, već to je Pio XII. ovako formulirao: "Nije dakle dovoljno da se branimo od nepravde bilo koje vrste tako da bi se primijenila nasilna metoda rata." Ako su štete koje rat sa sobom donosi neusporedivo veće nego "podnošenje nepravde", onda se može i "preuzeti obveza podnošenja nepravde, to jest da je ne trpi".⁵ I u dokumentu Papinske komisije "Justitia et pax" pod naslovom "Sveta Stolica i razoružanje", iz 1976, stoji u vezi s ovim: "Ako prouzročena šteta nije više ni u kakvom odnosu s vrijednostima koje bi se trebale obraniti, bolje je nepravdu trpjeti nego se braniti."⁶ Kod prosuđivanja načela proporcionalnosti ne bi se nikako smjeli zaboraviti ni troškovi koji bi se nužno morali upotrijebiti u prevladavanju gladi, bolesti, bijede, siromaštva i smrti na svijetu. Zbog toga Drugi vatikanski sabor s pravom formulira: "Utrka u naoružanju jedna je od najstrašnijih rana čovječanstva, ona nepodnošljivo oštećuje siromašne" (GS 81). Ili da se poslužimo formulacijom iz naslova knjige D. Sölle⁷:

"Naoružavanje ubija i bez rata."

4. U opiranju zlu i njegovu širenju nenasilni oblici dobivaju izrazitu prednost, tako da mogući nasilni oblici obrane dolaze do izražaja, kao ultima ratio, kao posljednje sredstvo, pri čemu blaži oblici nasilja dobivaju prednost naspram tih jačih formi nasilja. S jedne strane dakle nenasilnost je zahtjev Biblije, a s druge se aktualizirano nasilje sa svojom usmjerenošću protiv osobe i njezinih konstitutivnih obilježja slobode i razuma očituje isključivo i bez iznimke kao zlo. Stoga je potrebno naglasiti da su granice upotrebe obrambenog nasilja ondje gdje se griješi o načelo proporcionalnosti.

III. Bliže primjene dosad rečenog uz našu temu

"Atomska utrka u naoružavanju s gledišta kršćanske etike" – to je naša

⁵ Pius XII. *Moral und Recht in der Militärmedizin*. Ansprache an die Teilnehmer der 16. Sitzung des internationalen Dokumentationsbüros für Militärmedizin: 19. Oktober 1953. u: *Aufbau und Entfaltung des gesellschaftlichen Lebens*. Soziale Summe Pius XII, uredili A.-F. Utz/J.-F. Groner, sv. 1, Freiburg, 1954, 1171–1186. 1177 sl. (Br. 2350–2389; 2366).

⁶ *Der Heilige Stuhl und die Abrüstung*. Dokumente der Päpstlichen Kommission "Justitia et Pax", u: *Der Vatikan zur Rüstung*, priredila Sozialakademie Österreichs, Wien, 1979, 31–47, 35.

⁷ D. SÖLLE, *Aufrüstung tötet auch ohne Krieg*, Stuttgart, 1982.

tema. Na osnovi dosad prikazanih načela, mogu se ovdje razlikovati dvije temeljne pozicije presudne za prosudbu postavljenog pitanja.

1. Pozicija apsolutnog odnosno radikalnog pacifizma, koja u tradiciji kršćansko-katoličke etike predstavlja poziciju manjine.

2. Pozicija, kako bih je nazvao, relativnog pacifizma, koja u tradiciji kršćansko-katoličke etike predstavlja stav većine.

ad. 1. Pozicija apsolutnog, odnosno radikalnog pacifizma, jest pozicija onih kršćana prema čijem je tumačenju evanđelja svako nasilje zabranjeno i koji se bezuvjetno protive svakom ratu, a još se odlučnije izjašnjavaju protiv upotrebe atomskog oružja. Dosljedno izvodeći svoje poglede, ovi se kršćani postavljaju protiv svakog naoružavanja, a posebno protiv atomskog naoružanja i odbijaju na bilo koji način sudjelovanje u tim djelatnostima. Ova pozicija u dokumentima službene Crkve dobiva u usporedbi s ranijim razdobljem sve veće značenje.

U čl. 79. dokumenta. "Gaudium et spes" Drugoga vatikanskog sabora pozivaju se vlade da zakonom zaštićuju pojedince koji bi zbog svojih osvjedočenja odbijali vojnu službu. U članu 78. istog dokumenta izriče se pohvala onima "koji se, zaštićujući svoja prava, odriču primjene nasilja". U pastirskom pismu američkih biskupa kaže se da postojanje atomskog oružja u određenom smislu potvrđuje i pojačava izvornu spoznaju o poziciji nenasilja, naime "da kršćani ne bi smjeli primjenjivati nikakvih smrtonosnih nasilja, jer je često iluzorna nada da nasilje može biti primijenjeno selektivno i ograničeno."⁸

ad. 2. Sada nešto o stavu koji sam nazvao relativnim pacifizmom. I ova pozicija iznosi više ili manje snažan prigovor protiv nasilja kao sredstva za rješavanje sukoba pri čemu ovdje prigovori rastu, ovisno o moći razaranja, sve do stava o potpunom odbijanju upotrebe sile. Ova pozicija, uz određene stroge pretpostavke, vidi primjenu sile kao legitimnu, pri čemu ovako shvaćena etika može prihvatiti silu kao legitimnu isključivo kada je ona sredstvo za smanjivanje agresije i zla. Ova pozicija nalazi se, kako je upravo pokazano, u tradiciji učenja o takozvanom pravednom ratu i kao takva ona ulazi i u najnovije dokumente službene Crkve o miru. S ove pozicije može se o našoj temi postaviti sljedeće:

1. Svaki rat užasno je zlo koje se mora otklanjati i prevladavati svim snagama.

2. Atomski rat može se ocrtati kao najgroznije zlo u pluralističkom svjetskom društvu. Njegove grozne i užasne strane često su bile opisivane s kompetentnih strana. Nema ništa što bi pomoglo da se atomski rat opravda. Osim toga, i svaki ograničeni atomski rat mora se osuditi već i zbog toga što nikakav atomski rat ne može dokraja ostati ograničeni rat. Prihvaćajući ono što stoji u pastirskom pismu američkih biskupa, možemo zaključiti "kako nije moguće zamisliti situaciju u kojoj bismo moralno opravdali smišljeni početak nuklearnog rata, čak i ako bi on bio ograničen".⁹ A na jednom drugom mjestu glasi:

⁸ *Pastoralbrief der Katholischen Bischofskonferenz der USA*, 61.

⁹ Ondje, 12.

”Mi zbog toga mislimo kako je naš najviši zadatak da se spriječi svaka upotreba atomskog oružja, i mi se nadamo da će odgovorni odbiti svaki nuklearni sukob, pa bio on u tradicionalnom smislu ograničeno vođen ili dobiven.”¹⁰

3. Utrka u naoružanju, osobito nuklearnom, mora se oštro osuditi, jer utrka u nuklearnom i sličnom naoružanju sve više prijeti čovječanstvu i sve ga više približava totalnom uništenju. Pritom trenutak izbijanja jedne takve katastrofe može biti posljedica tehničke greške, posljedica krive reakcije, pogrešno odabrana poteza u napetoj situaciji ili nečega sličnog. Uz to ta utrka, kako je iskazano u dokumentima Drugoga vatikanskog sabora, kao što smo već prije spomenuli, nepodnošljivo šteti siromašnima, te zbog toga crkveni dokumenti o miru¹¹ i označavaju utrku u naoružanju jednom od najgroznijih rana čovječanstva, opasnošću, aktom agresije protiv siromašnih i ludilom.

4. Nuklearna prijetnja nije nikakva upotrebljiva strategija, strategija koja bi na dulje vrijeme mogla osigurati mir. Njena problematičnost leži u tome što ta utrka, da bi postala vjerodostojnom, mora pokazati odlučnost djelovanja upravo onda kada mehanizmi zastrašivanja otkazu. S druge strane zastrašivanje, i to posebno nuklearnom, pripisuje se sposobnost da potencijalnog agresora uzdrži od napada prijeteci mu štetom koja bi mu se mogla nanijeti i koja ”ne bi stajala ni u kakvu odnosu naspram prednosti koju bi on dobio napadom”.¹² Osim toga, ovakva zastrašujuća protuprijetnja mogla bi biti i obrana protiv ucjena. Neravnomjerna prijetnja, a to se u diskusijama o ovim problemima često kaže, ne bi mogla ostati samo na ucjenjivanju nego bi mogla dovesti i do pokušaja. Često se argumentira da nuklearno zastrašivanje nije od 1945. spriječilo ratove, ali da je spriječilo izravne i samoubilačke konflikte među velesilama.¹³ To je izjava koju je potvrdio i C. F. Weizsäcker. On piše: ”To što Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez od 1945. nisu vodili rat, možemo zahvaliti svakako većim dijelom zastrašivanju uz pomoć atomske bombe.”¹⁴ ”Prijetnja ne znači primjenu”¹⁵, kažu francuski biskupi, potvrđujući kako nije očito da nemoralnost primjene čini i prijetnju nemoralnom. U tom smislu, ona na početku spomenuta pastirska pisma suglasno citiraju iz poruke pape Ivana Pavla II. Drugom općem izvanrednom zasjedanju Ujedinjenih naroda o razoružanju 8. lipnja 1982: ”U sadašnjim uvjetima ravnoteža koja se zasniva na zastrašivanju – naravno ne kao zaseban cilj, nego kao djelić puta k postupnom razoružanju – može još biti moralno prihvatljiva. Da bi se mir osigurao, potrebno je da se bezuvjetno zadovoljimo minimumom koji je uvijek opterećen stvarnom opasnošću od eksplozije.”¹⁶ Ovakva zastrašivanja su,

¹⁰ Ondje, 12.

¹¹ Ondje 10; GS 81; *Der Heilige Stuhl und die Abrüstung*, 32.

¹² *Den Frieden gewinnen*. Dokument der Französischen Bischofskonferenz, u: *Bischöfe zum Frieden*, –1983, 236–256, 241.

¹³ Ondje, 245.

¹⁴ C. F. v. WEIZSÄCKER, *Die Welt von morgen*, u: *Wirtschaftswoche*, Br. 42, 12. 10. 1984, 114–125, 122.

¹⁵ *Den Frieden gewinnen*, 244.

¹⁶ *Johannes Paul II, Probleme realistisch und ehrlich in Anspruch nehmen*. Botschaft an die 2. außerordentliche Abrüstungskonferenz der Vereinten Nationen, verlesen von

prema stavovima ovih pastirskih pisama, vezana uz stroge uvjete. Kao primjer uzet ćemo njemačko pastirsko pismo. Kriteriji koje zastrašivanje mora zadovoljiti, a da bi ono etički bilo još prihvatljivo, jesu:

1. "Već postojeća ili planirana vojna sredstva ne smiju praviti rat izvodljivijim ili vjerojatnijim."¹⁷

2. "Mogu biti raspoloživa samo ona i samo tolika vojna sredstva koja su još potrebna za svrhu zastrašivanja kako bi se spriječio rat."¹⁸

3. "Sva vojna sredstva moraju biti obostrano i dogovorno ograničena, smanjena, a razoružanje mora biti ostvarljivo."¹⁹

Ipak, čitava stvar ostaje problematična. Bilo kako bilo, treba utvrditi: prijetnja zastrašivanjem nije neka upotrebljiva strategija koja bi trajno mogla osiguravati mir. Mir znači odsutnost svake prijetnje, svakog straha, on znači odsutnost ravnomjerne ali još više neravnomjerne prijetnje, a na kraju valja voditi računa i o tome da jezičac svakog sistema prijetnje može prevagnuti u ravnotežu smrti.

Toliko o diferenciranome moralnom vrednovanju zastrašivanja. Onome što smo dosad kazali o problemu naoružanja i problemu prijetnje iz etičke perspektive, pridodat ćemo, djelomično sažimajući, još i slijedeće:

1. Naoružavanje i pripremu za rat treba usmjeriti i zamijeniti obuhvatnim naoružavanjem odnosno strategijom mira, a da bi se potpuno prevladala utrka u naoružanju, trebat ćemo je zamijeniti utrkom u povjerenju. Staru izreku "Si vis pacem, para bellum" trebamo zamijeniti s geslom "Si vis pacem, para pacem". O obuhvatnoj strategiji širenja mira i osiguravanju mira, o strategiji podupiranja mira, kako na individualnoj tako i na nacionalnoj i internacionalnoj razini, trebalo bi mnogo reći, ali o tome zbog nedostatka vremena i nije moguće preciznije izložiti.

2. Treba težiti da zastrašivanje ostane na najnižoj razini ravnoteže i da se temelji na što više nenasilnim, a što manje nasilnim strategijama. Ovdje, između ostaloga, mislim na razvitak i potrebu izgradnje socijalne zaštite. Umjesto zastrašivanja, radije bih želio govoriti o strategiji sprečavanja.

3. Razoružanje je, a tu nadasve mislimo na nuklearno razoružanje, neodložan imperativ. O tome unutar Katoličke Crkve postoji jednodušnost. Ali ista takva jednodušnost ne postoji u vezi s odgovorom na pitanje što bi bilo kada bi se razoružavanje sprovodilo s obje strane i jednakim koracima, a što ako bi ono imalo jednostranu postupnu realizaciju. Tako je, naprimjer, u Deklaraciji međunarodnog pokreta Pax Christi iz 1981. rečeno o razoružanju i sigurnosti:

Kardinalstaatssekretär A. Casaroli vor der UN-Vollversammlung in New York am 14. Juni 1982, u: *Der Apostolische Stuhl 1982. Ansprachen. Predigten und Botschaften des Papstes. Erklärungen der Kongregationen.* Köln, 1984, 1155-1166; 1162; *Gerechtigkeit schafft Frieden.* Wort der Deutschen Bischofskonferenz zum Frieden, Bonn, 1983 (Die Deutschen Bischöfe, Br. 34), 52; *Pastoralbrief der katholischen Bischofskonferenz der USA*, 71 i *Frieden gewinnen*, 243.

¹⁷ *Gerechtigkeit schafft Frieden*, 53.

¹⁸ Ondje, 54.

¹⁹ Ondje, 54.

"Mi se zauzimamo za metodu jednostrane inicijative kako bismo time pokrenuli bilateralne i multilateralne procese u smjeru razoružanja i mira. Mi pozdravljamo odluku nizozemskog ogranka Pax Christi u kojoj se predlaže jednostrano razoružanje zemlje."²⁰ Sljedeći primjer jednostranog koraka u razoružanju, a u smislu proračunatoga postupnog razoružanja, jest stav H. Büchelea i R. Schwagera, koji je iznesen u suradnji s Katoličkom socijalnom akademijom Austrije.²¹

Drukčiju poziciju zauzima, naprimjer, Centralni komitet njemačkih katolika u istupu: "Prilog aktualnoj raspravi o miru". Tu se, između ostaloga, kaže: "Težiti i uspostaviti ravnotežu snaga u suvremenosti jedan je od najznačajnijih preduvjeta za mir."²² Za "dvostruku odluku" NATO pakta kaže se da sadržava element postupne realizacije povjerenja, ukoliko on za sljedeće tri godine računa s postojećom ravnotežom i odlaže potrebne mjere u daljnjem naoružavanju, da bi se u tom roku mogao postići sporazum o uspostavljanju ravnoteže na što nižoj razini.²³ Takva dvostruka odluka "trebala bi biti primjer politike koja sredstvo vojne ravnoteže usmjerava k razoružanju, popuštanju i miru."²⁴ O zahtjevu za jednostrano razoružanje kaže se ovo: "Ponudene alternative za politiku mira na području ravnoteže snaga ne uvjeravaju... U posljednjoj konsekvenci, one podupiru mišljenje koje vodi uništenju političkog mira u slobodi."²⁵

Trenutno opravdana nada u zbližavanje velikih sila u pitanjima razoružanja, čini se da daje za pravo stavu o obostranom razoružanju i čini se da time potvrđuje pozicije Drugoga vatikanskog sabora u članu 82. konstitucije "Gaudium et spes". Sabor je formulirao: "Zbog toga jer bi mir trebao izrastati iz uzajamnog povjerenja naroda, a ne da se nameće narodima strahom od oružja, trebali bismo se svi truditi da se okonča utrka u naoružanju. Trebalo bi se stvarno početi s razoružavanjem, ne jednostrano, nego s ugovorno utvrđenim jednakim koracima te s pravim i djelotvornim osiguranjem." Doduše, u vezi s već spomenutim pojmom jednostrane postupne pripreme, odnosno jednostranog razoružanja, valja napomenuti da on jako zavisi od toga što čovjek pod njim podrazumijeva. Tek kada to znamo, moglo bi se odlučiti koliko koji argument govori za ili protiv. Za prevladavanje sistema napetosti i zastrašivanja te utrke u naoružanju, potreban je cijeli niz mjerâ: mjerâ koje će ukloniti raznovrsne uzroke napetosti, odnosno učiniti ih neopasnim; mjerâ koja će ostvarivati

²⁰ Usp. Kathpress od 3. lipnja 1981., br. 105, prilog 1.

²¹ Usp. članak: H. BÜCHELE, *Rüstungswettlauf als Selbstmordprogram und die Initiative der Gewaltfreiheit*, u: *Der Vatikan zur Rüstung 7-30* i R. SCHWAGER, *Der Heilige Stuhl und die Abrüstung*, ondje 48-71.

²² *Zur aktuellen Friedensdiskussion*. Stellungnahme der Vollversammlung des Zentralkomitees der deutschen Katholiken beschlossen von der Vollversammlung des Zentralkomitees der deutschen Katholiken, Bonn-Bad Godesberg, 14. November 1981, priredio Generalsekretariat des Zentralkomitees der deutschen Katholiken, Bonn, 1981, 12.

²³ Ondje, 13.

²⁴ Ondje 13.

²⁵ Ondje, 14.

i jačati uzajamno povjerenje tako da partnerska suradnja može napredovati i da se može konačno prestati s utrkom u naoružanju koja je i inače usmjerena samo prema međusobnom uništenju. Pritom su potrebni i jednostrani koraci, koji ne stvaraju opasnu nestabilnost, nego povjerenje: takvi jednostrani, a mogući koraci bili bi, na primjer:

- odricanje od težnje za premoći;
- vjerodostojna izjava da neće kao prvi uporabiti nuklearno oružje;
- usmjeravanje tehničkih istraživanja vojne tehnike prema obrambenom oružju, pri čemu se treba truditi da protivnik nikada ne dobije dojam kako se povećanjem vlastite neranjivosti stvaraju veće mogućnosti za eventualnu ofenzivu;

- stvarni osobni doprinos rješenju sukoba Sjever-Jug, podupiranjem pozitivnog razvoja u siromašnim zonama svijeta;

- unapređivanje ostvarivanja ljudskih prava, nadasve na području vlastite moći i utjecaja;

- i, konačno, razoružanje netolerantnih i opasnih ideologija.

4. Iz svega dosad rečenog proizlazi pravi smisao onoga "JOŠ", koje se javlja u već prije citiranim dokumentima biskupskih konferencija, a koje predstavlja češće iznesenu Papinu riječ u kojoj se kaže da u sadašnjim uvjetima "zastrašivanje koje počiva na ravnoteži nije samo po sebi cilj nego je tek djelić na putu napredovanja k potpunom razoružanju, 'još' se može smatrati kao moralno prihvatljivo".²⁶ To "još" je, konačno, izraz dileme sakrivene u kompleksu zastrašivanja, a koju je C. F. von Weizsäcker već 1957. ovako formulirao: "Velike bombe ostvaruju svoju svrhu zato što čuvaju mir i slobodu, ali sve to pod uvjetom da nikada ne padnu. Te bombe ipak ne ostvaruju ovu svrhu onda kada svatko zna da one nikada neće pasti. Upravo zbog toga i postoji opasnost da one stvarno padnu."²⁷ Sve ovo predstavlja etičku dilemu i ono "još" izraz je napetosti unutar ove dileme. Bezuvjetna etička osuda zastrašivanja mogla bi voditi opasnoj nadmoći onih koji se ne smatraju vezanima takvom osudom, što bi moglo izazvati iznuđivanje i opasno pokretanje spirale uništavanja. S druge strane, bezuvjetno etičko podupiranje zastrašivanja moglo bi voditi povećanju utrke u naoružanju s otvorenom opasnošću da se pritom oslobode uništavajući čimbenici. Sve ovo, a u vezi s oba krajnja slučaja, želi zlo minimalizirati i usmjeriti ga prema relativnom optimumu. U vezi s ovim imperativom dolazi do izražaja i potreba vremena da se pronade nadomjestak zastrašivanju, odnosno opasnim oblicima zastrašivanja s pomoću prikladnijih putova i sredstava za osiguranje i podupiranje mira. U vezi s tim možemo zajedno s H. Langendörferom govoriti o "dvostrukom etičkom smislu koji stoji iza stava prema kojem bi se zastrašivanje 'još' moglo prihvatiti: prvo, jer su tu sažete mnogobrojne teške sumnje i briga o funkcionalnom nadomjestku i, dru-

²⁶ Vidi bilješku 16.

²⁷ Članak s naslovom "Die Verantwortung der Wissenschaft im Atomzeitalter", tiskan 1957, pretiskan je s naslovom "Die Atomwaffen" u: C. F. v. WEIZSÄCKER, *Der bedrohte Friede. Politische Aufsätze 1945-1981*, München, 1981, 31-42, 36 sl.

go, jer se tu potvrđuje mogućnost etičkog veta na neodgovorne oblike politike zastrašivanja".²⁸

IV. Zaključna napomena

Onaj koji razmišlja o mnogostrukoj ugroženosti čovječanstva i njegovu tako rijetko uspješnom nastojanju oko pravoga mira, mogao bi lako upasti u rezignaciju. Ali čovjekov temeljni stav nije strah ni rezignacija; on je istinita nada u prevladavanje lažne nade. Stoga vrijedi ono što Drugi vatikanski sabor u 82. članu Pastoralne konstitucije "Gaudium et spes" ovako formulira: "Ne smije nas prevariti lažna nada. Ako se ne uklone neprijateljstva i mržnje i ako se ne zaključe čvrsti i pošteni ugovori o budućem univerzalnom miru, čovječanstvo, koje se već nalazi u kritičnoj opasnosti premda je u posjedu začuđujuće znanosti, moglo bi pogubno biti dovedeno do onoga časa u kojem više za nj neće biti drugog mira osim stravičnog mira smrti. Ipak se Kristova Crkva, nalazeći se usred sadašnjih tjeskoba, dok izgovara ove riječi, ne prestaje čvrsto nadati."

²⁸ H. LANGENDÖRFER, *Atomare Abschreckung und kirchliche Friedensethik*, Mainz, 1987, 177 sl.